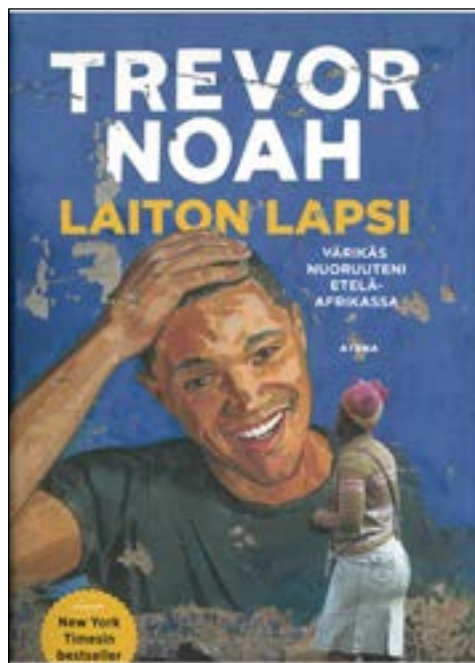

Värillisenä lapsena apartheidin ansassa

Trevor Noah (2020). Laiton lapsi. Värikäs nuoruuteni Etelä-Afrikassa. Atena Kustannus Oy. 358 s.

Muutama vuosi sitten olin esitarkastajana Helsingin yliopistossa valmistuneelle väitöskirjan käsikirjoitukselle, jossa tarkasteltiin Etelä-Afrikan köyhien siirtolaisuutta. Tutkija Christal Oghogho Spel avasi minulle aivan uuden yhteiskunnallisen ja tutkimuksellisen näkökulman tähän apartheidin rikkomaan maahan. Itse asiassa eteläisen Afrikan sortohistoria alkaa jo 1640-luvulta, kun ensimmäiset hollantilaiset siirtolaiset saapuivat maahan. Tulijat olivat pääsääntöisesti reformoituun protestanttiseen kirkkoon kuuluvia, joille olo Hollannissa oli käynyt liian tuskalaksi katolisuuden puristuksessa. Itse asiassa koko apartheid-järjestelmä sai reformistisen kirkon voimakkaan tuen. Rotuerottelupolitiikka alkoi rapautua vasta 1980-luvulla kovan kansainvälisen painostuksen vuoksi.

Tulijat kohtasivat moneen heimoon ja kieliryhmään jakaantuneen alkuperäisväestön, jonka kanssa kirkkokansa ei halunnut olla missään tekemisissä. Vuosien ja vuosisatojen aikana maasta löydettiin timantteja, kultaa ja monia muita arvometalleja, uudet siirtolaiset asuivat aarteen päällä. Jo 1800-luvulla maassa päätettiin, että väestö jaetaan meihin ja muihin: muita olivat kaikki ei-valkoiset. Muut jaettiin kolmeen kategoriaan. Mustat olivat alkuperäisväestöä (bantuja), värilliset olivat etupäässä mustien ja valkoisten tai mustien ja malajiorjien jälkeläisiä. Kolmantena "muiden" ryhmään kuuluivat intialaiset, joita oli tuotu maahan 1800-luvulla

sokeriplantaaseille työntekijöiksi. Jako säilyi vuoteen 1991 asti, jolloin rotuerottelupolitiikka päättyi.

Kirjan nimi "Laiton lapsi" juontuu Trevorin syntymään: oli laitonta olla valkoisen ja mustan lapsi, sen sijaan kahden värillisen lapsi oli laillinen värillinen. Apartheid tuotti monia muitakin mielivaltaisuuksia vuosien aikana. Niinpä Etelä-Afrikan hallitus joutui pohtimaan toisen maailmansodan jälkeen, miten luokitellaan Aasiasta muuttaneet. Japanilaiset luokiteltiin valkoisiksi ja kiinalaiset mustiksi. Oletettavasti ratkaisuun vaikutti japanilaisten läheinen liittolaisuus USA:n kanssa, sekä kasvava rooli tärkeänä kauppakumppanina.

Trevor Noahin syntymä värillisenä ei ollut sattuma. Hänen äitinsä oli jo nuoresta pitäen kulkenut omia polkujaan – hän oli erilaisilla laittomilla klubeilla ja tanssipaikoilla tavannut valkoisia nuoria – rotuerottelun aikana Etelä-Afrikassa oli myös valkoisten puolella suuri joukko rotuerottelua vastustavia kansalaisia. Trevor syntyi, koska musta äiti halusi värillisen lapsen. Hän teki sopimuksen tapaamansa sveitsiläisen miehen kanssa: sen mukaan tulevalla isällä ei olisi tulevaan lapseen mitään velvollisuuksia, mutta hän saisi tavata lastaan aina halutessaan. Ja niin syntyi Trevor vuonna 1984 maahan, jossa rotuerottelu jaksoi edelleen valitettavan hyvin. Siitä alkoivat vaikeudet vastasyntyneen elämässä. Hallituksen rotuerottelupolitiikan mukaan

kullakin rodulla on omat tarkasti rajatut asuinalueensa, townshipit. Niinpä Trevorin olisi pitänyt asua värillisten alueella heti synnytyään. Sinnikäs äiti hoiti asian siten, että hän teki erilaisia töitä valkoisten firmoissa, ja hankki laittoman asunnon työpaikkansa läheltä. Pieni perhe pysyi kasassa, mutta eli lain ulkopuolella.

Kun Trevor tuli kouluikään, perheen oli muutettava Sowetoon, mustien ghettoon. Siellä asui miljoona henkeä, joista 99.9 prosenttia oli mustia. Ongelmia tuli myös suvun ja naapuruston kesken: mustalle värillinen on valkoinen. *"Olin kuuluksa naapurustossani pelkästään ihonvärini takia. Olin niin ainutlaatuinen, että ihmiset käyttivät minua maamerkinään neuvoessaan tietä. Ihmiset opastivat tuttujaan: Talomme on Makhhalima Streetillä. Kulmassa näet vaaleaihoisen pojan. Käänny siitä oikealle"*. Isoäidilleen Trevor oli pienestä pitäen "Mastah", herra.

Etelä-Afrikan mustat edustavat lukuisia heimoja ja kieliryhmiä. Mustille tarkoitettuisa bantukouluissa lapsille opetettiin vain heidän kotikielellään, niinpä zulu-lapset oppivat zulu, tswana-lapset tswanaa jne. Kieli erotti mustat ja sai heidät myös toimimaan toisiaan vastaan. Etelä-Afrikan hallituksella oli toimiva hajoita ja hallitse-periaate. Trevor oli nopea oppimaan, ja jo nuorena poikana hän puhui pääheimojen kielten ohella afrikaansia (hollantiin perustuvaa virallista kieltä) ja englantia.

Trevor Noahin elämässä peruspalikat olivat paikallaan: sosiaalisena ja kielitaitoisena hänellä oli loistava verkostoitumisen taito ja sen myötä paljon ystäviä. Trevor perusti kaverineen lukioaikana firman, joka erikoistui cd-levyiltä kopioimaan ja levittämään musiikkia. Liiketoiminnan laajetessa mukaan tulivat diskot ja tanssiryhmät. Hänen ystäväpiirinsä paras tanssija oli taiteilijanimeltään Hitler. Mustalle väelle oli teroitettu, että lapsen arvoa nosti, jos ainakin yksi hänen nimistään oli lainattu valkoisilta. Lukutaidottomat ihmiset olivat toisen maailmansodan aikana kuulleet valkoisten puhuvan paljon Hitleristä, joten nimi oli sängen yleinen mustan miesväestön keskuudessa. Kun eräässä koulutansseissa Trevor kuulutti Hitlerin esiintyvän, repäisi rehtori soittimien johdot seinästä ja heittäti kamat sekä esiintyjät pihalle. Liika oli liikaa juutalaisessa lukiossa.

Vaikka Trevor on nähnyt apartheidin romahtavan, eivät asiat ole välttämättä muuttuneet samassa tahdissa: valkoiset syövät Burger Kingissä ja mustat McDonald'sissa. Jouduttuaan putkaan pienen autoseikkailun jälkeen Trevor huomasi sellitoveriensä olevan mustia, viereisessä sellissä majailivat valkoiset.

Trevor Noahin kirjaa lukiessa tulee naurua kyynelten läpi – tunnelmat ja näkökulmat vaihtuvat nopeasti. Toisaalta kirjoittaja pitää langat tiukasti käsissään, sillä hän pystyy apartheidin absurdimmatkin määräykset selittämään loogisesti. Jos kahdelle valkoiselle vanhemmalle syntyy epäilyttävän värinen lapsi aikaisempien sukupolvien mustalta esivanhemmalta tulleen geneettisenä muistona, niin miten värilliseksi määrittely toteutettiin? Viranomainen saattoi laittaa kynän lapsen tukkaan korvan yläpuolelle. Jos kynä pysyi tukassa, oli perheellä tiedossa apartheidiin liittyviä ongelmia.

Trevor Noah asuu nykyisin Englannissa. Hän on maan eturivin stand up -koomikko ja suosittu talk show -isäntä. Kirja on erinomainen kuvaus huippuunsa viritetyn ro-tuerottelun järjenvastaisuudesta ja tuhoisuudesta. Trevor Noah käyttää termejä, joita monikulttuurisuuden hienovaraisuus ei välttämättä suosi. Hän puhuu arkailematta roduista sekä ihmisten taustoista ihonvärin ja syntyperän perusteella. Jos ihmisen arvo on apartheid-maailmassa kiinni ihonväristä, sen käyttö ihmisten kuvaamisessa on luonteavaa.

Elämme maailmassa, joka on kuin vuotava vene: jos jossain saadaan yksi paikka tukittua, kohta on korjattavaa muualla. Jokunen vuosi sitten surimme rohingojen kohtaloa Myanmarissa, tänään surkuttelemme uiguurien asemaa Kiinassa. Kyllä huomisellekin varmasti jotain vastaavaa löytyy. Trevor Noahin kirja antaa kuitenkin toivoa ahdingossa eläville. Perheen sitkeys, marginaaliin sysätyjen väestöjen vapaustaistelut ja kansainvälisen yhteisön tuki loppujen lopuksi lopetti-ivat ainakin tämän järjettömyyden.

*Ismo Söderling
Väestöpolitiikan dosentti*